

ALIENATION (YABANCILAŞMA)

Yazan : G. Petroviç

Tercüme : Yrd. Doç. Dr. Şahin UÇAR (*)

“Alienation” tabiri günlük hayatta olsun ilim ve felsefede olsun bir çok farklı manada kullanılmaktadır; bu manaların çoğu kelimenin morfoloji ve etimolojisinin gösterdiği daha geniş bir mananın çeşitli tezahürleri olarak (modification) kabul edilebilir - bu manası ile alienation, bir aksiyon veya aksiyonun neticesidir ki bu suretle bir şey veya kimse, bir başka şeye veya kimseye yabancı olur (yabancı hale gelir, yabancılaşır).

Günlük kullanılışta alienation daha çok eski arkadaşlardan veya çevreden uzaklaşma manasına gelir. Hukukta umumiyetle bir mülkiyetin bir şahıstan bir başka şahsa satış veya hediye suretiyle transferine denir. Alienation psikiyatride umumiyetle normallikten sapmaya, yani deliliğe denir. Çağdaş psikoloji ve sosyolojide ise daha ziyade bir ferдин cemiyyete, diğer insanlara veya bizzat kendisine karşı yabancılık hissetmesi halini anlatmak için kullanılır. Bir çok sosyolog ve filozofa göre alienation tabiri REIFICATION ile aynıdır: İnsanın sahip olduğu şeylerin, münasebetlerin veya aksiyonların, mülkiyetler veya eşyanın aksiyonu haline dönüştürülmesi - ki bunlar insandan bağımsızdırlar ve onun hayatını yönetirler - aksiyonu veya bu aksiyonun neticesidir. Başka filozoflara göre ise alienation, “self-alienation” (kendi kendine yabancılaşma veya kendini yabancılaştırma) demektir. Bir varlığın (Tanrı veya insan), kendisi içinde (kendi faaliyeti ile), kendisine (yada kendi öz tabiatına) yabancı (alien) olması prosesi veya bu prosenin neticesidir.

Mefhumun Tarihi :

Alienation mefhumu ilk defa Hegel tarafından kullanılmıştır. Bazı yazarlar Hristiyanlıktaki ilk günah ve halas (redemption) doktrininin, Hegel'in alienation ve de-alienation doktrininin ilk versiyonu telakki edilebileceğini iddia etmektedirler. Diğerlerine göre ise, alienation mefhumu Batı dü-

(*) Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

şüncesindeki ilk ifadesini Ahd-i Atik'teki putperestlik mefhumunda bulmuştur. Daha başka türlü düşünelere göre ise, Hegel'in, "tabiat mutlak zihnin (Geist, Akl-i Külli) self alienationa uğramış bir formudur", şeklindeki görüşünün, Eflatun'un, "tabii dünya ilahi idealler aleminin nâkis bir tasviridir", şeklindeki fikrinde bulunabileceğini söylemişlerdir. Galiba araştırmaya devam ettikçe, Hegel'den önce bu mefhumu ifade eden daha başka öncüler de keşfedilecektir. Fakat G. W. Hegel, Ludwig Feuerbach ve Karl Marx'ın alienation mefhumunu detaylı bir şekilde ilk defa işleyen kişiler oldukları ve bunların yorumlarının bugünkü felsefe, psikoloji ve sosyolojideki bütün münakaşalarda hareket noktasını teşkil ettiği iyice yerleşmiş bir kanaat olarak görünmektedir.

Hegel :

Hegel felsefesinin temel fikirlerinden birisi şudur: Mevcut olan her şey son tahlilde mutlak idea'dan ibarettir (mutlak zihin, mutlak ruh veya popüler ismi ile Tanrı). Ve bu mutlak idea ne bir sabitleşmiş eşya serisi, ne de statik nesne kategorilerinin yekunu olmayıp, bilakis, devri bir alienation ve de-alienation prosesi içinde bulunan dinamik bir Self (benlik)-tir. Tabiat sadece Mutlak Zihnin self-alienationa uğramış bir formudur ve insan de-alienation prosesi içindeki (Absolute) Mutlak'tır, (yani atıl maddenin tekrar fikre dönüşmesi -dealienation- prosesi içinde bir safhadır). Bütün beşerî tarih, insanın mutlakiyet hususunda devamlı artan bilgisi ve aynı zamanda da Mutlak'ın bizzat kendisi hakkındaki bilgisinin gelişmesidir ki bu mutlakiyet sınırlı zeka vasıtasıyla (yani inscin zekasını kullanarak) kendi benliğinin şuuruna varır. Tabiatdaki "self-alienation'undan" yine kendisine rücu eder. Maamafih, "sınırlı zeka" dahi aynı şekilde alienationa uğrar. Sınırlı zekanın (insan) aslı karakteri eşya meydana getirmek, kendisini nesnelere içerisinde ifade etmek, kendisini maddî şeyler içinde, sosyal müesseselerde, kültürel mahsüllerde nesneleştirmektir ve her nesneleştirme (objectification), zaruri olarak bir alienation anıdır: İstihsal edilen nesnelere istihsal edenden farklı hale gelir (alienationa uğrar). Bu manadaki alienationa ancak esaslı bir şekilde manası anlaşıldığı takdirde galebe edilebilir. Ve yine Mutlak'ın kendisi hakkındaki bilgisinin artışına bir vasıta olarak hizmet etmek insanın asli vazifesidir. Hatta bu fonksiyonunu icra etmediği zaman insani cevherini tekamül ettirmemiş olur ve (o takdirde de) sadece self-alienationa uğramış bir insandır.

Feuerbach :

Feuerbach insanın bizzat kendisine yabancılaşabileceği şeklindeki Hegel'in görüşünü kabul etmekle beraber, hem tabiatın Akl-i Mutlak'ın self-alienationa uğramış bir formu olduğu görüşünü, hem de insanın de-

alienation prosesi içindeki Akl-i Mutlak olduğu görüşünü reddetti. İnsan self-alienationa uğramış Tanrı değildir. Bilakis, Tanrı self-alienationa uğramış insandır; Tanrı mutlaklaştırılmış ve insandan yabancılaştırılmış olan insanın kendi cevheridir. Ve insan tabiatın Tanrının self-alienationa uğramış bir formu olduğunu tanımayı reddettiği zaman değil, kendisinden daha üstün olduğu tahayyül edilen yabancı bir varlığı yarattığı zaman ve bu varlığın önünde bir köle olarak eğildiği zaman kendisine yabancılaşmıştır. İnsanın dealienationu, insandan yabancılaştırılmış bir tasvirin -ki bu Tanrıdır- köleliğinden kurtulmaktan ibarettir.

Marx :

Marx Hegel'i, insanın kendi şahsiyetini yaratışını bir alienation ve de-alienation prosesi olarak anladığı için methetmiştir. Fakat Hegel'i başka hususlara ilave olarak, objectificationu (dışlaştırma) nesneleştirme, şeyleştirme) alienationla ve dealienationu da şeyleşmeden kurtulmakla aynileştirdiği için, insanı kendi varlığı hakkında şuurlu ve insanın alienationunu da bu şuur haline yabancılaşma olarak telakki ettiği için ve şeyleşme ve alienationdan kurtulmayı ancak sırf tefekkür planında mümkün gördüğü için tenkid etmiştir. Marx dini alienationun tenkidi bakımından Feuerbach'la mutabıktır, fakat o, insanın kendi kendisine yabancılaşmasının bir çok formu olduğunu, dini yabancılaşmanın sadece bunlardan birini teşkil ettiğini tekid etmiştir. İnsan sadece kendi varlığının bir kısmını Tanrı şeklinde yabancılaşmakla kalmaz, aynı zamanda, ruhi faaliyetlerinin diğer mahsullerini de sağduyu, sanat, ahlak normları vs. şeklinde aliene eder. İnsan ekonomik faaliyetlerinin mahsullerini emtia, para, sermaye vs. şeklinde kendisine yabancılaştırır; sosyal faaliyetlerinin mahsullerini de devlet, hukuk ve sosyal müesseseler şeklinde yabancılaştırır. Böylece insanın kendisini kendi öz faaliyetlerine yabancılaştırdığı bir çok form vardır; ve bunları ayrı, bağımsız ve güçlü bir nesnelere dünyası haline getirir ki bu nesnelere dünyası ile bunların güçsüz ve bağımlı bir kölesi olarak münasebet halindedir. Maamafih, insan sadece kendi eseri olan şeyleri kendisine yabancılaştırmakla kalmaz; aynı zamanda bu mahsulleri, bunları istihsal ettiği faaliyetten de, içinde yaşadığı tabii dünyadan ve diğer insanlardan da yabancılaştırır. Bütün bu alienation şekilleri, son tahlilde birdir; bunlar sadece insanın self-alienationunun muhtelif vecheleridir; insanın kendi insanî cevherinden (essence) veya 'tabiat'ından, insanîyetinden yabancılaşmasının muhtelif formlarıdır. Kendine yabancılaşmış insan gerçek bir insan değildir; o öyle bir insandır ki tarihi olarak yaratılmış (ve tarihi şartlar tarafından kendisine sunulmuş) imkanlarını idrak etmemektedir. Yabancılaşmamış insan öyle bir insan olacaktır ki, gerçek bir insan olarak, hür bir insan olarak ve fiilen yaratıcı bir

insan olarak kendisini tekemmül ettirebilecekti, (kendisini aşabilecekti). Marx alienation ve dealienation mefhumlarını bilhassa 1844'te yazılan ve ilk defa 1932'de basılan "Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları" isimli eserinde işlemiştir. Daha sonraki eserlerinde her iki mefhum temel teşkil etmekle beraber sınırlı bir şekilde kullanılmış ve teferruata girilmemiştir. Bu sebeple bu mefhumların ehemmiyeti gözden kaçmıştır. 19. asırda ve ya 20. asrın ilk çeyneği içinde yazılan Marx tefsir ve şerhlerinin hiç birinde alienation ve dealienation mefhumları hiç bir ehemmiyetli rol oynamazlar. Fakat yazmaların neşrinden ve bilhassa 2. Dünya Harbinden beri bu mefhumlar sadece Marxistler arasında değil, Marxist olmayanlar arasında da (bilhassa existencialistler ve personalistler arasında) ve sadece filozoflar değil, aynı zamanda psikologlar (bilhassa psiko-analistler), sosyologlar, edebiyat münekkitleri ve yazarlar arasında da hararetili münakaşalara mevzu teşkil etmektedirler.

ÇAĞDAŞ TEFSİR ve TARİFLER :

Alienation mefhumunu kullanan çağdaş yazarların bu mefhumu tarif ve tefsir ediş tarzları birbirinden çok farklıdır. Yazarların bir kısmının düşüncesine göre, bu mefhum hem insanla alakalı hem de gayri insanî varlıklara tatbik edilebilir mahiyettedir (Tanrı, dünya ve tabiat gibi); Fakat çağdaş yazarların çoğu bu mefhumun sadece insana tatbik edilebileceği hususunda ısrar etmektedirler. Alienationun sadece insana mahsus olduğunu söyleyenlerin bir kısmı da bu mefhumun bir bütün olarak cemiyetle değil sırf ferdiyetle alakadar bir mesele olarak kullanılması gerektiğini ifade etmektedirler. Böyle düşünenlerin bir kısmına göre ise, bir ferdin içinde yaşadığı cemiyete uyum göstermemesi ondaki alienationun işaretidir. Başka bir takım yazarlar ise, cemiyetin de alienationa uğrayabileceğini "hasta olabileceğini" iddia ediyorlar; Şöyle ki, mevcut cemiyete adapte olamayan bir ferdin mutlaka yabancılaşmış sayılmaması gerektiğini söylüyorlar. Alienationu ferdiyete mahsus sayanların ekserisi, bu mefhumu sadece bir zihin hali veya hissiyatla alakalı bir şey saymaktadırlar. Daha başka türlü düşünenlere göre ise, alienation sadece bir his olmayıp, objektif bir vakıa ve bir varoluş yoludur. Alienationu bir zihin hali sayanlar, bunu bir psiko-patoloji mefhumu veya hadisesi olarak tefsir etmekte, diğerleri ise, her ne kadar alienation iyi veya arzu edilir bir hadise değilse de, kelimenin tam manasıyla patolojik bir vakıa olarak tefsir edilemeyeceğini iddia etmektedirler. Bunlar insanın alienationunu (yabancılaşmış bir insanın içinde bulunduğu hal) hem anomi'den (sosyal bir sistem içindeki izafi normsuzluk hali) hem de şahsiyet çözülmesinden (bir ferdin şahsi hayatındaki mücadelelerin neticesi olan düzensiz davranış tarzları) tefrik etmek lüzumunu hissediyorlar.

Alienationu psikolojik bir mefhum saymaya karşı çıkanlar, umumiyetle o, aynı zamanda veya öncelikle, ekonomik veya politik yahut sosyolojik yahut ta ahlakî bir mefhumdur diyorlar. Bazıları da bunun aslında bir umumi felsefe veya bir ontoloji (varlık kademeleri) ve felsefi antropoloji mefhumu olduğu hususunda ısrar ederler.

Gwyn Nettler'e göre alienation normal bir şahsın içinde bulunduğu belirli bir psikolojik haldir ve yabancılaşmış bir şahıs "kendi cemiyetine ve o cemiyetin sahip olduğu kültüre yabancılaşmış ve on'dan hoşlanmayan birisidir." (A Measure of Alienation, s. 672). Murray Levin'e göre, "yabancılaşmış bir insanın temel karakteristik hususiyeti şudur; o, kendi inancına göre cemiyette üzerine düşen doğru rolü ifa etmeye muktedir olmadığına inanmaktadır" (Men Alone, s. 257). Eric ve Mary Josephson'a göre ise "Alienation, ferdi bir duygu veya kendisinden, başkalarından ve daha geniş manada dünyadan kopma halidir" (Introduction to Men Alone, s. 13). Stanley Moore'a göre "alienation ve yabancılaşma -estrangement- şahsi şuur halleri ve kendi kollektif faaliyetlerinin neticelerini kontrol etmek yerine cemiyet tarafından kontrol edilen üyelere mürekkep cemiyetlere mahsus sosyal strüktürle ilgilidir." (The Critic of Capitalist Democracy, s. 125). J. Yves Calvez'e göre, "alienation, mutlaklaştırılmış sükünatın -ki o kendisine formel bir dünya kurmak suretiyle gerçek ve müşahhas dünyayı ve onun taleplerini reddeder- içinde bulunduğu vaziyetlerin umumi bir tipidir" (La Pensee'de Karl Marx, s. 51); ve Erich Fromm'a göre alienation'dan (mutlak yabancılaşma) Marx şunu anlamaktadır ki, insan, kendi dünya anlayışı içinde, kendisini faaliyet gösteren bir unsur olarak hissetmemektedir bilakis, dünya (tabiat, diğerleri ve bizzat kendisi) ona yabancı kalmaktadır. Bunlar onun üzerinde ve ona karşı nesnel olarak durmaktadırlar, her ne kadar bunlar onun kendi yarattığı nesnel olarak olsalar da. Alienation, esasen, dünyayı ve insanın kendi öz varlığını, pasif olarak, kendisinden bir şey vermek yerine kendisine verilen kabul eden olarak, objeden farklılaşmış sükünat olarak hissetmektir" (Mark's Concept of Men, s. 44).

Bu kadar çeşitli tarifler arasında bunların hangisinin en iyisi olduğunu söylemek zordur. İnsan bu tabiri kendisinin ilgilendiği hususi bir vakıaya (phenomenon) tahsis edebilir; ve bunun neticesi olarak, terimi öyle dar bir manada kullanabilir ki, bu takdirde de, mevcut kullanılış tarzlarının hemen hemen hepsi, hiç olmazsa kısmen kabul edilebilir hale gelir; ve bundan sonra artık, bu fenomenin çeşitliliklerini de nazarı itibara almak ve muhtemel karışıklıkları önlemek maksadıyla, alienationun muhtelif formları arasındaki farkları tefrik edebilir. İkinci usül daha verimli görünmektedir.

Alienation Formları :

Alienation mefhumunu kullanan bütün yazarlar alienationun muhtelif formları arasındaki farkları belirlemiştir; fakat bu işi teferruatlı bir şekilde yapmış olanı azdır. Hegel alienation formlarının teferruatlı bir tasnifini yapmaya kalkışmamıştı; fakat ona göre, bütün gelişmelerin özü bir alienation ve de-alienation prosesi olduğu için, "Mutlak"ın gelişmesinin muhtelif safhaları, alienationun muhtelif formları olarak kabul edilebilir. Feuerbach'ın eserleri için buna benzer bir tasnif geliştirmek çok daha zor olacaktı, zira onun felsefesinin özü sistematik felsefenin reddi idi. Marx'ın "Ekonomik ve Felsefi Yazmaları"nın iyi bilinen bir kısmı olan "yabancılaşmış emek", insanın yabancılaşmasının dört şeklini tefrik etmemizi gerektiriyor gibi görünüyor: insanın kendi faaliyetlerinin mahsüllerine yabancılaşması, insanın kendi insanî cevherine yabancılaşması, insanın kendi istihsal faaliyetinin yapısına yabancılaşması ve insanın diğer insanlara yabancılaşması. Fakat Marx başka yerlerde, bu kısımda işaret edilmeden, başka alienation şekillerine ve bu şekillerin ihtiva ettiği başka alienation formlarının da mevcudiyetine işaret eder. Alienationun muhtelif formlarını tespit işi, aynı seviyede gösterilmemesi gereken alienation formları da aynı seviyede gösterilmek durumunda kaldığı için, pek isabetli olmamaktadır.

20. asrın yazarları, alienationu ta'dad ediş tarzları bakımından, kendi aralarında çok fazla farklılık gösterirler. Frederick A. Weiss üç temel form tefrik eder: self-anestezi (kendi kendini duygusuzlaştırma), self-elimination (kendi kendini SAFDIŞI bırakma) self-idealization (kendi kendini idealize etme); Ernest Schachtel dört: insanların tabiata yabancılaşması, kendi hemcinslerine yabancılaşması, kendi el emekleri ve zihin mahsüllerine yabancılaşması ve insanların kendi kendilerine yabancılaşması; Melvin Seeman beş çeşit: güçsüzlük (çevresinde olup bitenlere müdahale edememek manasına), manasızlık, sosyal tecrid, normsuzluk ve kendi kendine yabancılaşma; Lewis Feuer ise altı çeşit: sınıf cemiyetinin, rekabetçi cemiyetin, endüstriyel cemiyetin, kitleler cemiyetinin, ırkın ve nesillerin birbirine yabancılaşması.

Alienationun beş farklı formunu tefrik eden Seeman, bunları tereddüde mahal bırakmayacak şekilde tarif etmeye çalışır. Ona göre, güçsüzlük, "ferdin, erişmek istediği gayeyi tahkakuk ettireceğine veya o gayeyi destekleyeceğine ihtimal vermek veya bunu ümit etmek bakımından, kendi şahsî davranış tarzının determine edici olamayacağı kanaatinde olması"; manasızlık, "bir ferd neye inanması gerektiği hususunda tereddüt ettiği zaman, karar verebilmesi için gerekli olan minimum vuzuhun bulunmaması halinde" ortaya çıkar; normsuzluk "belirli hedeflere ulaşabilmek

İçin, sosyal olarak tasvib edilmeyen davranışlar göstermenin gerekmesi halini" karakterize eden vaziyettir; tecrid (isolation), "bir cemiyette tipik olarak yüksek değer atfedilen gayeler ve inançları küçümseyen kişilerin" karakteristik hususiyetidir; ve kendi kendine yabancılaşma da, "belli bir davranışın, istikbalde getireceği mükafatlara, yani bu faaliyetin kendisi haricinde bulunan bir takım menfaatlere bağımlılık derecesidir" (On the Meaning of Alienation, s. 786-790). Alienation formlarının mümkün olan bütün tasnif şekillerini ta'dad etmek yerine, biz sadece, böyle tasniflere esas olabilecek ve gerçekten de böyle tasniflerin yapılabilmesi için kullanılan bir kaç temel kritere işaret edeceğiz.

1 — Yabancılaşmanın mahiyetine göre, şeyler arasındaki yabancılaşma ile benlikler arasındaki yabancılaşmayı tefrik edebiliriz. Ve şeyet, şeylerle benlikler arasındaki muhtelif yabancılaşma tiplerini tefrik edeceksek, bu tasnife bir takım alt bölümler de ilave edebiliriz. Bir benliğin yabancılaşmasını, insanla alakadar bir hadise sayanlar için, benliğin yabancılaşması sadece, insanın yabancılaşmasının başka bir isminden ibarettir. Fakat bunlarda, ferdi yabancılaşma ile sosyal yabancılaşmayı tefrik edebilirler. Biz, cemiyetlerin bir bütün olarak alienationu (feodal cemiyet, kapitalist cemiyet gibi), sosyal gurupların alienationu (kapitalistler, işçiler, entellektüeller, bürokratlar, üreticiler, tüketiciler vs.), ve sosyal müesseselerin alienationu (devlet, kilise, ve kültürel müesseseler gibi) sosyal alienation tipleri tasnif edebiliriz.

2 — Suale göre, bir şeyden yabancılaşma, bir kimseden yabancılaşma ve insanın kendi kendine yabancılaşmasını birbirinden temyiz edebiliriz. Bu temyiz sadece insanî benliklerin alienationuna tatbik edilebilir. Cansız bir nesne kendi kendine yabancılaşmaz. Bir benlik, bir şeyden, bir kimseden veya kendi kendisinden yabancılaşabilir. "Başkaları"ndan kastedilen muhtelif verilere göre ve benliğin muhtelif taraflarının veya vechelerinin farklarına göre, ilaveten başka alt bölümler de eklenebilir (mesela, tablattan yabancılaşma, arkadaşlarından yabancılaşma veya benliğin vücudundan, vücudunun hislerinden, ihtiyaçlarından veya yaratıcı imkanlarından yabancılaşması).

3 — Yabancılaşmış olanın kendi faaliyeti neticesinde yabancılaşmış veya başka birinin faaliyeti neticesinde yabancılaşmış olup olmadığına göre, başkalarının faaliyeti yüzünden yabancılaşma ile kendi faaliyeti neticesinde yabancılaşmayı tefrik edebiliriz. Bir şeyin alienationu, açıkça görüldüğü üzere, ancak başkaları vasıtasıyla yabancılaşma olabilir (çalmak, vermek, almak, ve satmak gibi). Benliğin yabancılaşması başkaları vasıtasıyla yabancılaşma olabileceği gibi kendi faaliyeti ile yabancılaşma da olabilir.

Self-alienation. (kendi kendine yabancılaşma) :

Self-alienation mefhumu Hegel'de ve Marx'ta vardır, ki felsefi bakımdan en ehemmiyetli olan alienation çeşidi de budur, ve yukarıdaki üç temel kriterin kombinasyon halinde tatbiki neticesinde ortaya çıkmaktadır. Hegel ve Marx'ın self-alienation dedikleri, bir benliğin kendi kendisinden kendi faaliyeti vasıtasıyla yabancılaşmasıdır. Aralarındaki fark şudur ki, Marx sadece bir çeşit benliğin (insan) kendi kendine yabancılaştığını kabul etmiştir; halbuki Hegel, iki çeşit benlikten (insan ve tanrı-veya mutlak) bahseder. Bazı yazarların kanaatine göre ise, insan, tabiatın ve dünyanın kendi kendisine yabancılaşmasındanda söz edebilir. Dini "Mit"lerde kendi kendine yabancılaşmış melekler görüyoruz (mesela Azazel-Şeytan). Çocuk hikaye ve "Fabl"larında da kendi tabiatına yabancılaşmış hayvanlar (korkak aslan, saf tilki) ve hatta bitkiler bulunur (pis kokan gül vs. gibi). Fakat asıl olan kendi kendine yabancılaşmış insan mefhumudur.

Bir benliğin (ister bir fert, isterse cemiyet olsun) kendi kendinden yabancılaşması hangi manada mümkün olabilir? Öyle görünüyorki, kendi kendisine yabancılaşma, ruhen bölünmüş olmak, birbirine yabancı hale gelmiş olmak, en az iki parçaya bölünmek manasına geldiğini söylemek uygun olacaktır. Fakat bu takdirde neden yabancılaşmadan bahsediyoruz? Niçin bunun yerine, iç bünyede bir bölünme veya ikiye ayrılmadan bahsedilmiyor? Öyle görünüyorki, self-alienation mefhumu aşağıda zikredilen hususların bir kısmını veya tamamını akla getirmektedir. (1) Bir benliğin birbiri ile mücadele eden iki parçaya ayrılması, dışardan gelen bir tesirle değil, fakat bu benliğin kendi aksiyonu neticesinde ortaya çıkmaktadır. (2) Birbiriyle mücadele eden iki parçaya bölünmüş olmak, benliğin birliğini tahrip etmemektedir. Bölünmeye rağmen, benlik yine de bir benliktir. (3) Self-alienation, basitçe benliğin tamamı ile eşit derecede ilgili olan iki parçaya bölünmekteydi. Bununla ima edilen şudurki, benliğin bir parçası, benliğin bir bütün olarak temsil edilmesi bakımından, daha fazla temsil kabiliyetine sahiptir. Öyleki, benliğe yabancılaşmakla, diğer parça benliğin bütününe yabancı hale gelmektedir. İkiye ayrılmış ve kendi kendine yabancı hale gelmiş benliğin bu iki kısmı arasındaki eşitsizliği, netleştirme ve spesifik hale getirmenin yollarından biri, self-alienationu, insanın gerçek tabiatı veya "cevheri" ile, "şeniyeti" (görünüşteki maddi varlığı) veya "mevcudiyeti" arasında bir ayrılma olarak tarif etmektir. Kendi kendine yabancılaşmış olan insan öyle bir insandır ki, gerçekte, kendi cevheri itibarı ile "aslen" olduğu gibi değildir: Bu insan, aktüel mevcudiyeti ile insanî cevheri arasında rabıta bulunmayan bir insandır. Bunun gibi, kendi kendine yabancılaşmış cemiyet, öyle bir cemiyettir ki, onun halihazırdaki mevcut şekli bir beşer cemiyetinin gerçek tabiatına uygun değildir.

Bir insanın aktüel mevcudiyeti, onun gerçek tabiatından veya insanî cevherinden nasıl farklı olabilir? Eğer insanî cevher, bütün insanlar tarafından paylaşılan bir cevher (insan tabiatı) olarak anlaşılacak olursa, o zaman insanî cevherden yabancılaşmış biri insan olmaktan çıkmış olacaktır. Buna göre, eğer bir insanın kendi cevherinden yabancılaşması mümkün ise, onun insanî cevheri bütün insanların paylaştığı bir şey olarak anlaşılması gerekirdi.

Bu hususta yapılması mümkün olan tefsirlerden birisi şöyle olabilir: İnsanî cevher mefhumu, insanın ulaşabilmek için mücadele ettiği ebedî (veya gayri zamanî) bir "insan ideası"dır. [insan-ı kâmil]. Bu tefsir bir çok müşkülâtı ihtiva eder ve cevabı verilemeyen bir çok suale yol açar; hangi surette ve nerede böyle bir "insan ideası" mevcut olduğu gibi? Bu "idea"nın uygun bir bilgisine ulaşmanın usulü nedir? Niçin, gerçek bir insan buna ulaşmak için mücadele etmeli? Diğer bir tefsir, "insanî cevher"i gerçekten insanlara ait olan bir şey olarak idrak etmek olabilirdi; hepsine değil sadece bazılarına; mesela, mevcut bütün insanların veya gelecek nesiller boyunca mevcut olacak olan insanların ekserisine ait bir şey (veya vasıf) olarak. Hangi izah seçilirse seçilsin, her hal ü karda yeni bir takım zorluklar ortaya çıkacaktır. Niçin bir ekseriyet, insan tabiatı bakımından, bir azınlıktan daha fazla temsil kabiliyetine sahip oluyor? Eğer biz "cevher" ile mevcudiyet arasında bölünmeyi kabul ediyorsak, aynı bölünme biçiminin ekseriyet içinde de cari olduğunu niçin kabul etmeyelim? Ve niçin müstakbel bir aktüalite geçmiş veya halihazıra nispetle bir avantaja sahip olsun?

Üçüncü ve belkide en elverişli olan tefsir de şudur: İnsanî cevher, ne bir ebedî idea ne de aktüalitenin bir parçası olmayıp, bilakis, tarihi olarak yaratılmış bütün beşerî imkanların yekûnundan ibarettir. İnsanın kendini kendi insanî cevherinden yabancılaştırdığını söylemek, bu takdirde şu manaya gelir ki, insan kendisi için tarihi olarak yaratılmış bulunan (içinde bulunulan tarihi şartların sunduğu) beşerî imkanları gerçekleştirmekten yabancılaşmıştır. İnsanın self-alienationa uğramadığını söylemek de, böyle bir insanın elindeki imkanları kullanabildiği manasına gelecektir. Ve o, (potansiyel) imkanlarını idrak etmek suretiyle, daima yeni ve daha yüksek imkanlar yaratmaktadır. Üçüncü tefsir ilk ikisine nispetle daha tatminkar görünmektedir, ancak bu tefsirin dahi bir takım zorlukları vardır. Bu imkanlar ne şekilde mevcuttur ve biz bunları nasıl keşfediyoruz? Hangi temele istinaden, insanın gerçek imkanlarını insanî ve gayri insanî imkanlar diye ayırıyoruz?

Self-alienation ve Tarih :

Çok münakaşa edilen suallerden biri de şudur; kendi kendine yaban-

çalışma insanın temel hususiyeti midir? Veya insanın, insan olduğu için değiştirilemeyen bir mahiyeti midir? Yoksa alienation insanın gelişmesinin sadece tarihi bir safhasına mı tekabül etmektedir? Bazı filozoflar, bil-hassa existencialistler, alienationun, insanî varoluşun daimî bir strüktürel elemanı olduğunu iddia ediyorlar. İnsan, insan olduğu için, zaruri olarak self-alienationa uğramıştır; otantik mevcudiyetine ilaveten, otantik olmayan bir mevcudiyete doğru gider. Ve onun bir gün tamamen otantik bir şekilde yaşayacağını ümit etmek bir hatadır. Bu görüşün zıddı olan görüş ise şöyledir; önceleri self-alienationa uğramamış olan insan, gelişmesi esnasında kendisini kendine yabancılaştırdı, fakat gelecekte yine kendisine dönecek. Bu görüş Engels'in görüşüdür ve bir çok çağdaş Marksist tarafından da kabul edilir; öyle anlaşılıyor ki Marx'ın kendisi, insanın şimdiye kadar devamlı olarak self-alienationa uğradığı, fakat buna rağmen insan self-alienationdan kurtulabilir ve gelecekte de kurtulmalıdır, kanaatinde idi. Marx, bu manada, Ekonomik ve Felsefi Yazmalar'da komünizmin müsbet olarak bütün alienationu ortadan kaldıracığını ve insanın, insan, aile ve devletten kurtularak kendi insanî (yani sosyal) mevcudiyetine geri döneceğini yazmıştır. Komünizmin beşerî cemiyetin de-alienationu olarak idraki, Marx'ın diğer bütün eserlerinin temelini teşkil eder.

Geçmişte ve Halihazırda Alienation :

Eğer şimdiye kadarki bütün tarihi insanın self alienationunun tarihi farzederseniz, o zaman tarihin, alienationun derece derece eliminationu mu, yoksa gittikçe daha fazla derinleşmesi ile mi karakterize olduğu sorulabilir. Daimi terakkiye inananlar, alienationun gittikçe azaldığına inanmaktadırlar. Fakat çağdaş filozof ve sosyologların ekserisi, alienationun daima arttığını, öyle ki, çağdaş kapitalizm ve bürokratik sosyalizmden önceki halinden daha derin ve yaygın olarak mevcut olduğunu söylemektedirler. Üçüncü bir yazarlar gurubu da, alienationun bazı bakımlardan arttığını, bazı bakımlardan da azaldığını iddia etmektedirler. Bazıları ise bu meseleye basitçe daha fazla veya daha az şeklinde cevap verilemeyeceği ve beşeriyet tarihinin muhtelif devrelerine mahsus muhtelif self-alienation tipleri araştırmamız gerektiğini ısrarla ifade ediyorlar. Bu istikamette enteresan bir teşebbüs Erich Fromm tarafından yapılmıştır; bu zat, üretici olmayan (self-alienationa uğramış) karakter yönelişleri olarak, Receptive (alıcı, kendisine verilen kabul edip onunla tatmin olan), Biriktirici (hoarding), İstismarcı (exploitative) ve pazarlamacı (marketing) yönelişler olarak her biri tarihi gelişmenin birbirini takip eden muhtelif safhaları için tipik olmak üzere dört temel tip tefrik etmiştir. Fromm'a göre, kendi kendisine yabancılaşmış çağdaş cemiyette bunların dördü de mevcuttur, fakat, ilk üçü daha eski devirlerden kalmış olmakla beraber, mar-

ketçi yöneliş kesinlikle "modern devirlerin ortaya çıkardığı", 20. asra mahsus bir haldir. (Man for Himself, s. 62-81).

Gelecekte Alienation :

Alienationu tarihi bir fenomen sayanlar için, alienationun gelecekte sona ermesi ihtimali (de-alienation veya dis-alienation) meselesi tabii olarak ortaya çıkmaktadır. Bu suale başlıca iki cevap verilmektedir.

Bir gurup mütefekkiye göre, mutlak de-alienation mümkündür; bütün alienation çeşitleri, hem sosyal hem de ferdi olanları, bir defada ve tamamen yok olabilir. Bunlar arasındaki en radikal gurup, hatta bütün alienation formlarının sosyalist ülkelerde zaten elimine edilmiş olduğunu ve bu memleketlerde alienationun sadece şahsi bir cemiyete uyumsuzluk, veya kapitalizmin dikikate değmez bir bakiyesi olduğunu iddia etmektedirler. Bu görüşün daha realist temsilcileri ise, kendilerini sosyalist sayan memleketlerde alienationun bir çok eski formlarının, hatta bir çok yeni formunun olduğunu gösteren hadiselerin varlığını inkar etmiyorlar.

İkinci bir guruba göre ise, sadece nisbi bir dealienation mümkündür, alienationu tamamen ve nihai olarak elimine etmek mümkün değildir; çünkü insan tabiatı belirli ve değişmez bir şey değildir ki bir defada ve ebediyen tekemmül ettirilebilsin. Mamafih, esas olarak alienationsuz bir cemiyet, yabancılaşmamış gerçek insanların gelişmesini teşvik edecek bir cemiyet yaratmak mümkündür.

Alienationdan Kurtulmak :

Alienationun üstesinden gelmek için tavsiye edilen usuller, self-alienationun cevheri hakkındaki kanaata göre değişir. Self-alienationu, psikolojik bir hadise olarak, ferdi insanî benliğin hayatına ait bir hadise sayanlar, ferdin dışındaki bir dünyada meydana gelen değişikliklerin ehemmiyeti ve hatta herhangi bir rolü olabileceğini münakaşa mevzuu yapıyorlar; ve ferdin şahsî ahlâkî gayreti ile, kendi iç aleminde meydana gelecek bir ihtilâli yegane tedavi yolu olarak gösteriyorlar. Self-alienationu nörotik bir prosesin neticesi olarak görenler, psikoanalitik bir tedavi tavsiye etmek hususunda mantiken tamamen tutarlıdır. Bunlar, gerçekten müşterek gayret ve karşılıklı emniyet içinde cereyan eden bir doktor-hasta münasebetini kabullenmenin başlı başına yaratıcı bir tecrübe olduğunu ve bunun asli bir tedavi faktörü teşkil ettiğini düşünüyorlar.

Bu görüşün tam karşı kutbunda yer alan bir takım filozof ve sosyologlar, ki bunlar fikirlerini Marxism'in ekonomik determinizm denilen dejenere bir varyantına istinad ettiriyorlar, diyorlar ki fertler sosyal organi-

zasyonun pasif mahsüllerinden ibarettir ve bütün sosyal organizasyon da, ekonomik organizasyona istinad eder ve bütün ekonomik hayat da istihlal vasıtalarının mülkiyeti biçimine bağlıdır. Ekonomik deterministlere göre de-alienation problemi sosyal transformasyon problemine, ve sosyal transformasyon meselesi de hususi mülkiyetin yok edilmesine irca edilebilir.

Marx, "insanların içinde yaşadıkları şartların ve yetiştirme tarzlarının mahsulü olduğu şeklindeki materyalist doktrini" tenkid ederken, "şartları değiştirenin insan olduğunu", şöyle ki, "şartları ve insan faaliyetlerini değiştirme hususundaki mutabakatın, ancak devrimci pratik (praxis) yaparak anlaşılacağı ve elde edileceğini" ısrarla ifade etmektedir (Basic Writings on Politics and Philosophy, with F. Engels, New York, 1959, s. 244).

Böyle bir muhtevayı işlemeye çalışanlar, cemiyetin dealienationu ile fertlerin de-alienationunun birbiri ile yakından alakadar olduğu hususunda ısrar ediyorlar: bunların biri öteki olmadan ortaya çıkmaz veya biri öbürüne irca edilemez. Yabancılaşmadan kurtulmuş fertlerin gelişmesini kamçılacak ve mümkün kılacak bir sosyal sistem yaratmak mümkündür; fakat böyle fertleri otomatik olarak istihlal edecek bir cemiyet organize etmek imkansızdır. Yabancılaşmamış ferd öyle bir ferttir ki o, kendisini hür olarak ve pratiği yaratan bir varlık olarak tekemmül ettirebilir ve hür yaratıcılık bir insana verilebilecek veya dışardan zorlamakla meydana gelebilecek bir şey değildir. Bir ferd, ancak kendi faaliyetinin bir neticesi olarak hür olabilir.

Bu sadece, fertlerin de-alienationunun cemiyetin de-alienationuna irca edilemeyeceği manasına gelmez; bilmukabele, cemiyetin de-alienationu, otomatik olarak sosyal hayatın her saha ve vechesinde bir takım değişiklikleri beraberinde getiren bir ekonomik organizasyona da irca edilemez demektir. Marx'a göre, sosyal hayatın ebediyen değişmez bir Şe'niyeti olmak şöyle dursun, self-alienationa uğramış bir cemiyetin karakteristik hususiyeti, cemiyetin, aynı derecede bağımsız ve birbiri ile mücadele eden kısımlara ayrılması ve bilhassa, bir ekonomik nüfuz sahasının hakimiyetidir. Bu sebeple, cemiyetin de-alienationu, muhtelif insanî faaliyetlerin birbirinden alienationunu ortadan kaldırmaksızın mümkün olmaz.

Nihayet, ekonomik hayatın de-alienationu meselesi, hususi mülkiyetin ortadan kaldırılması ile çözülemez. Hususi mülkiyetin devlet mülkiyetine transformasyonu, işçinin içinde bulunduğu vaziyete esaslı bir değişiklik getirmemektedir. Ekonomik hayatın de-alienationu, aynı zamanda, devlet mülkiyetinde ortadan kaldırılmasını gerektirir; yani, bu mülkiye-

tin gerçek mülkiyete transformasyonunu gerektirir; ve ancak, bütün sosyal hayatı, müstahsilin kendi ihtiyacı için kendi istihsalini yapabilmesi şeklinde, bir kendi kendine yeterlilik temel üzerine inşa etmek suretiyle ulaşılabilecek bir durumdur.